

ТЕМА 10: Відновлення державної незалежності України, її роль у розпаді Союзу Радянських Соціалістичних Республік

Урок № 11 Соціально – економічне становище

План

1. Стан економіки України в кінці 1980-х – на початку 1990 рр.
2. Становище в сільському господарстві.
3. Життєвий рівень в Україні.
4. Падіння авторитету комуністичної партії України в 1985-1987рр.
Чорнобильська катастрофа

Поняття та терміни

Радикалізм – обстоювання і застосування рішучих методів у розв'язанні певних проблем.

Кооперація – добровільне об'єднання людей, які внесли матеріальні або грошові паї для спільної господарської діяльності.

Оренда – форма взаємовідносин, за якої особа або група осіб одержує в користування від власника землю, засоби виробництва на визначений строк за визначену орендним договором плату.

Політика «прискорення» - прискорення темпів економічного зростання.

1. Стан економіки України в кінці 1980-х – на початку 1990 рр.

Першим гаслом перебудовної доби було «прискорення». Йшлося про прискорення темпів економічного зростання. Свою економічну програму М. Горбачов оприлюднив 1985 р. Основну увагу він приділив розвитку машинобудування. Висувалися пропозиції децентралізації управління економічним життям, запровадження глибокого госпрозрахунку, розширення прав підприємств, посилення матеріальної зацікавленості трудових колективів.

Заклики квітневого 1985 р. пленуму ЦК КПРС щодо прискорення розвитку народного господарства СРСР без глибоких якісних змін у системі виробництва, перебудови економіки на ринкових принципах здійснити було не можливо.

У квітні 1985 р. М. Горбачов поставив на розгляд політбюро ЦК КПРС питання «Про боротьбу з пияцтвом і алкоголізмом». В Україні за другу половину 1985 р. кількість торговельних закладів, які реалізували спиртні напої, зменшилася вдвічі. По всій країні на мільйони осіб, винних у порушенні антиалкогольного законодавства, накладали адміністративні стягнення. Міліція вилучила у населення 418 тис. самогонних пристроїв. Переслідували продаж і вживання не тільки міцних напоїв, а й вина та пива. Було ініційовано вирубування виноградників на Закарпатті та в Криму. Нищили плантації унікальних сортів винограду.

У 1985-1987 рр. приймається ряд законів і постанов :

- у 1986 році починається боротьба з нетрудовими доходами (переслідування працюючих людей: ті, що власноруч виробляли одяг, взуття, надавали послуги);
- 1986 р. Закон ВР СРСР «Про індивідуальну трудову діяльність» (розвиток кооперативів);
- 1987 р. Закон про державне підприємництво (повинен був надати підприємствам більше самостійності). Підприємства отримали можливість самостійно планувати виробничу діяльність у визначених межах. Вони здобули право укладати контракти зі своїми постачальниками й споживачами, встановлювати прямі, без посередництва Держплану, зв'язки з іншими підприємствами. У деяких галузях їм навіть дозволялося вступати у прямий контакт з іноземними фірмами.
- Червень 1987 р. на пленумі ЦК КПРС проголошено радикальну економічну реформу. Мета – забезпечити співіснування державного та незалежних від держави секторів народного господарства.
- У травні 1988 р. ухвалено Закон «Про кооперацію в СРСР». Людям, які об'єднувалися в зареєстровані державними установами кооперативи, дозволялася підприємницька діяльність, здебільшого у сфері громадського харчування та послуг. Новий закон сприяв виявленню ініціативи багатьох підприємливих людей.

Кооперативи не стали конкурентами державних підприємств тому, що:

1. третина продукції та послуг надавалася не населенню, а державним підприємствам;
 2. 60% кооперативів створювалась в мережі громадського харчування замість державних;
 3. виробляли продукцію із сировини, яку закуповували на державних підприємствах.
- Найуразливішою ланкою перебудови було важке економічне становище в країні.

Характеристика економічних проблем України:

- Не було розгорнуто виробництво якісних товарів народного споживання.
- Зношеність основних фондів -55-60%.
- Почастішали зриви планового постачання, поглиблювався розрив економічних зв'язків, як між окремими підприємствами, так і союзними республіками. Близько 80% загального обсягу промислового виробництва не мало на території України завершеного технологічного циклу.
 - Не поліпшилось керування економікою.
 - Не змогли ефективно запрацювати нові підприємства, створені на засадах інших форм власності; орендні, кооперативні, приватні, змішані, з участю іноземного капіталу.
 - Послаблення контролю за діяльністю підприємств почало відігравати руйнівну роль, особливо тому, що ринковий механізм регулювання економіки не було започатковано.
 - Підприємства почали переходити на випуск тільки тієї продукції, що давала надприбуток, економічно необґрунтовано підвищували ціни на товари та послуги. промислова група «А» поглинала капітальні вкладення і працювала на задоволення потреб центру.
 - Прямі витрати на ліквідацію Чорнобильської аварії становили 20 млрд. крб.

У 1990 році в СРСР робиться спроба запровадити економічну реформу, що називалася «Основні напрямки стабілізації народного господарства і переходу до ринкової економіки». Програма виявилася нежиттєздатною. Економічне становище погіршувалося – наростаючі темпи інфляції, дефіцит держбюджету, поява **бартеру (натурального обміну)**: нової форми розрахунку, влада не може керувати економічними процесами.

2. Становище в сільському господарстві

Одночасно з реформами у промисловості була зроблена спроба вдосконалити функціонування колгоспно-радгоспної системи, свідченням чого стала партійно-урядова постанова «Про подальше вдосконалення економічного механізму господарювання в агропромисловому комплексі країни». Жорсткий контроль і в цій сфері не дав позитивного результату. Продовольча проблема дедалі більше загострювалася. Тоді Кремль вдався до деяких кроків у напрямі до ринкової економіки. Зокрема, у березні 1988 р. було прийнято нове положення про колгоспи, яке допускало можливість існування орендних відносин. Колгоспним сім'ям надавалося право брати землю в оренду на тривалий термін (до 50 років) і розпоряджатися виробленою продукцією на власний розсуд. Однак серед колгоспників знайшлися лише одиниці.

Спроби перебудови в сільському господарстві в кінці 80-х рр.. до позитивних змін не привели :

- створюється Держагропром – бюрократична надбудова над колгоспами, радгоспами та ін.;
- велися пошуки альтернативних форм господарювання: фермерські господарства, поширення різних форм оренди, утворення кооперативних колективів;
- загострювалася продовольча проблема, хоча 1989 і 1990 роки були рекордно врожайними;
- на селі колгоспно-радгоспне керівництво і партійна верхівка опиралися вирішенню головного питання на селі - визнанню приватної власності на землю.

Висновок : в народному господарстві формується цілий комплекс негативних тенденцій, які в перспективі можуть розірвати економіку країни зсередини.

3. Життєвий рівень в Україні

Наприкінці 80-х рр.. підвищується заробітна плата трудящих. У 1989 р. в Україні вона зросла в робітників та службовців на 9,4% = 218 крб., в колгоспників – на 6% = 177 крб. **Результат – знецінення грошей.** Розрив між товарною та грошовою масою призводив до дефіцитів. Життя перетворилося на стояння в чергах та на суцільний пошук дефіциту.

У суспільстві до цього ставилися по різному:

- панівна номенклатура не мала проблем (3% населення);
- деяка частина працездатного населення намагалася виїхати за кордон (7-8 %);
- частина намагалася пристосуватися до змін (23-25%);
- найбільша частина терпляче «тягнула свій віз» (58-59%);
- невелика частина (6%) населення ставилася до змін оптимістично.

З осені 1990 р. в Україні запровадили продаж продовольчих і промислових товарів за картками споживача з купонами. В умовах стрімкого знецінення рубля поширився натуральний, так званий бартерний обмін. Підприємства відмовлялися одержувати за свою продукцію «дерев'яні» рублі. Верховна Рада УРСР 3 серпня 1990 р. ухвалила Закон «Про економічну самостійність». Цей документ проголошував самостійність України у визначенні економічного статусу та стратегії соціально-економічного розвитку, форм і методів господарювання й управління суспільним виробництвом.

4. Падіння авторитету комуністичної партії України в 1985-1987рр. Чорнобильська катастрофа

В Україні 1985-1987 рр. можна визначити як «роки спокою». Перебудовчі процеси фактично не торкнулися України. Протягом усього існування радянської влади в Україні над КПУ висіла підозра в «націоналізмі» і будь-які його «прояви» нещасно каралися. В кінці 80-х рр. КПУ не змогла оволодіти політичною ситуацією в Україні.

У 70-80-х рр. КПУ фактично санкціонувала непродуману індустріалізацію Донбасу, широке спорудження штучних морів на Дніпрі, зведення надмірної кількості атомних електростанцій, що призвело до екологічної катастрофи. Чорнобильська АЕС почала працювати в серпні 1977 р. із введенням в експлуатацію першого енергоблока; другий почав діяти в листопаді 1978 р.; третій і четвертий енергоблоки вступили в дію, відповідно, у 1981 і 1983 рр. Після цього атомна станція зрівнялася за потужністю з найбільшими у світі АЕС – «Боже» (Франція) і «Фукусіма» (Японія).

Сталася **26 квітня 1986 р.** Два вибухи на енергоблоці № 4 Чорнобильської АЕС. Це була найбільша техногенна катастрофа ХХ ст.

Наслідки

Загибель 7 тис. ліквідаторів в наслідків аварії, понад 60 тис. стали інвалідами	Радіоактивне забруднення територій- до 5 тис. населених пунктів Росії, Білорусії, України. В Україні забруднено 2293 населені пункти, 74 районів, де проживало 2,6 млн. осіб. Загальна площа забруднення в УРСР дорівнювала майже 54 тис. кв. км.; погіршення здоров'я населення	Економічні збитки	Підтвердження антинародної природи тоталітарного режиму Керівництво країни намагалось применшити наслідки катастрофи. Про шкідливість радіоактивних викидів радянське населення попередили лише на дев'ятий день після катастрофи.	Пожвавлення суспільно-політичного руху в республіці (масовий мітинг протесту в Києві в листопаді 1988 р., присвячений екологічним проблемам; критика посадових осіб, винних у катастрофі)
---	--	-------------------	--	---

Постанова Верховної Ради УРСР у серпні 1990 р. «Про невідкладні заходи по захисту України від наслідків Чорнобильської катастрофи» (оголошення України зоною екологічного лиха; вимога припинити експлуатацію ЧАЕС; доручення уряду звернутися до міжнародних організацій про надання допомоги в ліквідації наслідків аварії). Україну було оголошено зоною екологічного лиха. Побудований саркофаг – об'єкт «Укриття», демонтаж четвертого блоку. У 2000 р. ЧАЕС була закрита і перестала працювати.

Питання на систематизацію та узагальнення

1. Які рішення приймало керівництво держави щодо економічних питань у 1985-1987 рр.?
2. Перелічіть основні економічні проблеми України в кінці 80-х років.
3. Розкажіть про життя населення в кінці 80-х рр.. та про настрої в суспільстві щодо економічних негараздів цього часу.
4. Схарактеризуйте становище в сільському господарстві України.
5. Які причини падіння авторитету компартії України в 1985-1987 рр.?
6. Які наслідки має Чорнобильська катастрофа?
7. Чому влада в СРСР загалом та УРСР зокрема намагалася приховати правду про події на ЧАЕС як від своїх громадян, так і від країн Заходу? Як це узгоджувалося з політикою гласності?